

Ա Ղ Զ Ի Կ

(Առողջապահական եւ բարոյագիտական եօթիւղ):

Նուէր օր. Հայկանոյ Յիգրամենթին:

(Իմ քրոջ աղջկան)

Սիրելի Հայկանոյ:

Դու գիտես, որ հայ օրիորդի վիճակը և նրա խաղացած դերը մեր կեանքի մէջ միշտ զբաղեցրել է ինձ:

Երկար տարիների դիտումներն ու ուսումնասիրութիւնները ինձ համոզեցին, որ մեր ազգի պրօգրեսսիվ վատասերման և օտարանման մէջ հայ աղջկայ կրթութեան ու դաստիարակութեան սխալանքները առաջնակարգ դեր են խաղում:

Մեր ոչ ընտանեկան կեանքը, ոչ դպրոցական շրջանը և ոչ հասարակական վերաբերման ձեւը դէպի աղջիկը, ընդունակ չեն զարգացնելու սրա մէջ այն ֆիզիկական ու հոգեկան յատկութիւնները, որոնք առհասարակ են թէ՛ նրա անձնական բարօրութեան և թէ՛ ազգի բարգաւաճման:

Այն ինչ աղջիկը պիտի կազմի հայ ընտանիքի սիւնը...

Վաղուց մտադրուել էի հաղորդել հասարակութեան այն հայեացքները աղջկայ կրթութեան ու դաստիարակութեան վրայ, որ տուել են ինձ թէ՛ գիտութիւնները և թէ՛ իմ սեփական խորհրդածութիւնները:

Սակայն միշտ յանդգնութիւն եմ համարել ձեռնարկելու այսպիսի մի աշխատութեան, որովհետեւ լաւ եմ հասկացել նրա դժուարութիւնը. դժուարութիւն, որ կապուած է խնդրի ծաւալի մեծութեան և նրա բազմակողմանիութեան հետ:

Դուցէ երբէք չը վստահանայի սկսելու այս էտիւդը, եթէ քեզ յայտնի սոսկալի դէպքը վերջնականապէս չը համոզէր ինձ այսպիսի մի գործի օգտաւէտութեան մէջ, թէկուզ այդ գործը թերի էլ լինէր:

Մարիամը մի զոհ էր. զոհ անկանոն դաստիարակութեան, զոհ սխալ ուղղութեան: Կան զոհեր, որոնք խոշոր հասարակական երևոյթներ են, և խորին յուզմունքի հետ միասին նաեւ լուրջ խոհեր են յարուցանում մեր մէջ:

Մարիամի դէպքը այդպիսիներից է, այս պատճառով նա ստիպողական դարձրեց իմ աչքին այս օրինակ մի էտիւդի պահանջը:

Եւ ահա ձեռնարկում եմ այս ուսումնասիրութիւնը, համոզուած լինելով, որ սրանով մի օգտակար գործ կատարած կը լինեմ, և յարգանքս մատուցած կը լինեմ նրա յիշատակին:

Դու լաւ ճանաչում էիր Մարիամին և սքանչացած էիր նրա հրեշտակային հրապոյրներով:

Եւ քեզ պէս էլ ամենքը, ով մօտենում էր նրան. որովհետեւ նրա մէջ բիւրեղացած էին տեսնում ինչ որ ազնիւ էր, քնքոյշ էր, կնային էր: Ամենքը խորին պատկառանքով էին վերաբերում դէպի այս վեհանձն կուսութիւնը, որի անբիծութեան առաջ խոնարհւում էր անպատկառ հայեացքն անգամ:

Մի ինչ օր թովիչ ջերմութիւն էր բուրում նրա ամբողջ գոյութիւնից և լցնում մեր սիրտը հրապոյրով ու մեղմ, անսահման համակրութեամբ: Նա ազնուացնող ազդեցութիւն էր գործում մարդու վրայ:

նրա աչքերը արտափայլում էին հոգու, մտքերի աղ-
նընդթիւն ու յստակութիւն, և ամբողջ դէմքի վրայ,
չարժումների մէջ, խօսակցութեան ձևի մէջ արտայայտ-
ւում էր բնածին հեղութիւն:

Գեղեցիկ ու գիւթիչ էր նրա արտաքինը, և նրա
բարոյական աշխարհը միանգամայն ներդաշնակում էր
արտաքինի հետ:

Ո՛րչափ բարձր ու վեհ էին նրա բարոյական գա-
ղափարները: Մեր կեղտոտ կեանքի վրայ նա նայում
էր իր իդէալի պրիդմայի միջով և կարծում էր թէ
աշխարհի ղեկավարողները աղնւութիւնն ու բարոյա-
կանն են:

Ամեն մարդու սրտակից ընկեր ու բարեկամ էր
համարում իրան, և իր մտքի ու զգացմունքների ան-
կեղծութեան մէջ կարծում էր, թէ ամենքի բերանից
անկեղծութիւն ու ճշմարտութիւն է բղխում: Իր սե-
փական զգացմունքների և մտքերի վեհութեան ու
սրբութեան արգելում էին նրան ուրիշի մէջ կեղծիք ու
ստութիւն տեսնել:

Այն ինչ, խեղճի շուրջը ամենքը ստում էին ու
կեղծում:

Եւ երբ բացում էինք նրա առջև կեղտոտ ի-
րականութիւնը, երբ ցոյց էինք տալիս նրան իրերը ի-
րանց սեփական գոյնով, նրա նրբազգաց ոգին կարծես
տանջւում էր, վիրաւորւում, որ աշխատում են փշրել
իր փայփայած կումիրը:

Այդ դիտելով մարդ զգում էր, որ անսրտութիւն
կը լինէր հիասթափեցնել այդ անարատ էակին, ներ-
կայացնելով մարդկանց իրանց իսկական պատկերով:
Անգթութիւն կը լինէր կոշտ ու կոպիտ ձեռքով ետ
քաշել իրականութիւնը ծածկող խաբուսիկ քողը: Եւ
միամիտ աղջիկը շարունակում էր սիրել ու հաւատալ
մարդկանց, շարունակում էր ենթադրել նրանց մէջ ևս
այն բարոյական սկզբունքները, որոնք նրա գոյութեան
միակ սիւներն էին:

Աւանդ, տատանուեցան սիւները և ճօճաց ամբողջ շէնքն ու փլատակուեց:

Նա աւարտեց գիմնազիան և ոտք դրեց կեանքի մէջ, այն կեանքի, որին նա բոլորովին անծանօթ էր:

Այժմ՝ զգուժմ էր, որ ինքն էլ անդամ է հասարակութեան և որ պարտաւոր է մի գործ կատարելու:

Ուրշափ յուսալից պատրաստականութիւն էր ցոյց տալիս նա աշխատելու իր ազգի, հասարակութեան օգտին, օգտաւէտ մարդ դառնալու:

Ա՛հ, սիրել մի մեծ, մի ազնիւ գործ ու հոգով անձնատուր լինել նրան, զինուած օգտակար մարդ լինելու բաւարարութեամբ: Ա՛հ, զգալ, որ այս ձեռները, այս ուղեղը, այս բնական ձիրքերն ու ընդունակութիւնները պիտանի պիտի լինեն հասարակութեան խոյրերի վրայ սպեղանի դնելու, նրա յուսահատութեան ուղկիանոսի մէջ մի կաթիլ մթիթարանք գցելու:

Եւ պատանուհու երեւակայութեան մէջ ուրուագործւում էր իր ապագայ գործունէութեան գրաւիչ պատկերը: Նա տեսնում էր իրան կամ վարժուհի—մայր ու բոյր դառած հարիւրաւոր մանուկների, տալով նրանց իր բոլոր մարմնական և հոգեկան ճիգերը, կամ հասարակական եռանդուն գործիչ, նուիրուած բարեգործական գործունէութեան: Երբեմն էլ երազում էր քաջուել մի յետ ընկած տեղ, իսկական խաւար ամբոխի մէջ և գործել յաւիտենական տառապանքի ու տանջանքի բովարանում:

Նա պիտի մեծ հռչակ հանէր նոյնպէս և գրական ասպարէզի մէջ, տալով հայ մանկան մի շարք գրքեր, հիմնելով մանկական թերթեր, ժողովրդի մէջ տարածելով գրական դաստիարակութեան հիմունքներ: Չէ որ նա էլ անդամ է հայ ազգի, չէ որ հասարակութիւնը սպասելիքներ ունի նրանից, նա պիտի գործի, գործի ամեն ասպարէզի վրայ... Եւ այս հեշտ յափըշ-

տակուող պատանուհին համոզուած էր, որ ամեն առ-
պարէզ բաց է իր առաջ:

Իր միամիտ անուրջներում դիւթական օգային
ամբողջներ էր կառուցանում: Ամեն բան պիտի յաջողուէր
իրան: Իր ամփոքութեան մէջ համոզուած էր, որ միշտ
հարթ է ճանապարհը դէպի օգտակար գործը.— բաւա-
կան էր ցանկալ և նպատակիդ կը հասնես... Բաւա-
կան էր պատրաստականութիւն և գործելու բռն
ցանկութիւն: Իսկ իր մէջ այնքան պատրաստականու-
թիւն և ցանկութիւն էր զգում Մարիամը, որ համոզ-
ուած էր, թէ իր բաց սիրտը կարող էր մի ամբողջ
աշխարհ ընդունել իր մէջ ու բախտաւորեցնել...

Աւանդ, բախտը ուրիշ կերպ էր տնօրինել:

Մի օր նա վեր է կենում մի ծանր քար կուրծքին:
Նա նշանդրած էր...

Ինչպէս էր կատարուել այդ վճռական քայլը,
նա չէր կարող հասկանալ: Նա հասկացաւ միայն, որ
յանկարծ մարել է նրա լուսատու աստղը, խաւարել է
հրաշալի հորիզոնը:

Ահ, նա երազել էր սիրել, սիրել իր գոյութեան
ամբողջ զօրութիւնով, նուիրել իր սիրած մարդու իր
կեանքի ամեն մի րոպէն, իր ներվերի ամեն մի թելը,
իր մտքի ամեն մի թռիչքը. սիրել այն անհուն սիրով,
որին կինը ժպիտը երեսին ու հրճուանքը սրտում զոհ
է բերում իր կեանքի իւրաքանչիւր վայրկեանը:

Այո, նա ընդունակ էր այդպիսի սիրուն: Նրա ա-
մուսինը պիտի լինէր մեծ, այնչափ բարձր մտաւորա-
պէս ու բարոյապէս, որ նրա առաջ իրան փոքր, անոյժ
երեխայ զգայ: Ամուսնու մէջ պիտի գուգաւորուած
լինէին զօրեղ կամքի ոյժ և սրտի անչափ քնքշութիւն,
առնական զօրեղ միտք և զգացմունքների անսահման
նրբութիւն: Նա պէտք է իշխէր աշխարհին իր ուղե-
ղի ոյժով, իր գաղափարների վեհութեամբ և տաղան-
դաւոր մեծութիւնով: Նա պիտի նաև գեկեցիկ լինէր.
նրա առնական դէմքից պիտի թափէր ինքնվստահու-

Թիւն, վճռողականութիւն, համոզմունքի անխախտութիւն:

Ամուսնու այդ իդէալն էր ստեղծուել նրա օրիորդական անուրջների մէջ:

Ի՞նչ երջանկութիւն: Ապրել այդպիսի մի մարդու հետ, թե թեի տուած ընթանալ կեանքի ասպարէզով, տապալելով ամեն խոչընդոտներ, օգնելով տառապեալին, ձեռք մեկնելով ընկածին, քաջալերելով թոյլերին ու յուսահատներին, աջ ու ձախ սփռելով երջանկութիւն ու հանգիստ մի յաղթական գնացք դէպի այն աշխարհը, որտեղ մարդիկ գոհ են իրանցից, որովհետեւ կատարել են իրանց պարտքը, բաւարարութիւն են տուել սրտի պահանջին:

Եւ այս ուղիում նա պիտի լինէր ամուսնու օգնականը, ընկերը, նրա սիրտն ու հոգին, իր փայփայանքով միշտ ազնիւ, վեհ պահողը: Եւ եթէ այդ մարդը պէտք ունենար իր կեանքին, առանց մի վայրկեան տատանուելու, կը զոհէր իրան:

Եւ խեղճ պատանուհին որոնում էր այդ անձին, որոնում էր... բայց նրան տուեցին մի ուրիշ մարդ:

Ո՞վ էր դա, ի՞նչ կապ կար դրա և իր երեակայութեան առաջ կանգնած ամուսնու մտապատկերի մէջ: Ձէ, չէ, դրան Մարիամը չէր ճանաչում:

Յանկարծ նա զգաց, որ իր առջև մի անտակ վիհ է բացուած, որի մէջ ընկղմում է իր իդէալը:

Եւ նրա ցաւացած կրծքից դուրս թռաւ առաջին հիասթափման ճիչը.

—Ափսոս իմ երազներ:

Մի օր նա անքուն գիշերը լուսացրեց, և սոսկալի հոգեկան կռուի մէջ յաղթանակեց իդէալը:

—Ձէ, այդ մարդուն ես չեմ ճանաչում, նա չի նմանում իմ երազած ամուսնուն, նա չի կարող ինձ երջանկացնել, ոչ էլ ես նրան:

Եւ նա մերժեց...

Մերժեց... Եւ սկսուեց մի կատաղի անխիղճ ար-

շաւանք խեղճ աղջկայ դէմ, կարծես մի յանցանք գործած լինէր, որ լսեց սրտի ձայնին և չը կամեցաւ կեղծել իր զգացմունքը:

Եւ սկսուեց յուզմունքների անվերջ շարքը, սքանչացման ու հիասթափման բոլորական փոխանակութիւնները, ճակատի վրայ ակօսուեցան յուսահատութեան առաջին կնճիռները:

Անցան ամիսներ, գլորուեց տարին. լուռ էր Մարիամի լեզուն, բայց նրան մօտիկ ճանաչողը չէր կարող չը նշմարել նրա տանջալից դէմքի վրայ, նրա խոր ընկած աչքերի մէջ ներքին աշխարհի սոսկալի ալէկոծումը:

Մի ելք կար միայն այս տանջող դրութիւնից.— դա ինքնամոռացումն էր: Այո՛, այո՛, խրուել աշխատանքի բովի մէջ, անընդհատ լարման մէջ պահել հոգու ու մտքի թելերը, քրտնալից տալնապի մէջ խեղդել սիրազուրկ սրտի զարկերը:

Չէ որ նա կարգացել էր, թէ սէրից դատարկացած սիրտը կարելի է լցնել ուրիշ զգացմունքներով, գործելու եռանդով, օգտաւէտ լինելու իղձով: Նա լսել էր, որ երբեմն երջանկութիւն ու հանգիստը ինքնազոհութեան մէջն է, և եթէ սէրը անկարող եղաւ երջանկացնել նրան, անձնազոհաբար գործելու իղձը կարող կը լինէր գոնէ հանգիստ տալ նրա ջլատուած սրտին:

Ո՛րչափ հետաքրքրութեամբ հետևում էր նա լսած խորհուրդներին և ձեռնարկում էր մատնացոյց արած գործերին:

Բայց ցանկութիւնն ու եռանդը բաւական չէին գործ կատարելու համար: Հարկաւոր է պատրաստութիւն և որ գլխաւորն է՝ կամքի ոյժ... Աւաղ, այդ երկուսն էլ պակասում էին Մարիամին:

Ցատանմունք, անվճռականութիւն, անհաւաստիութիւն գործի օգտաւէտութեան, հաւատի պակասումն դէպի իր ոյժերը—այս բոլորը արտայայտւում է նրա

ամեն մի սկսանքի մէջ։ Առաջին ըողակներում սրտանց կողում էր նա գործին, բայց շուտով վրայ էր հասնում անբաւարարութեան զգացմունք, և ձեռները թուլանում էին ու սիրտը լցւում անվստահութեամբ։ Սրտաճմիկ մի տեսարան էր դիտել այդ փորձերի անպտղութեանը, ներկայ լինել խեղճի ամենօրեայ ատումներին։

Նա ինքը լաւ էր հասկանում, որ անյաջողութիւնը դործի անմատչելի ու անիրագործելի լինելուց չէր, այլ կամքի թուլութիւնից ու նախաձեռնութեան բացակայութիւնից։

Նա կարգացել էր պատմական նշանաւոր կանանց մասին, որոնք գործել են և իրանց գործերով ապշեցրել են աշխարհը։ Ինչի՞ նա ինքը ոչինչ չէր կարողանում գլուխ բերել, ինչն է պատճառը, որ ամեն քայլափոխի նա հանդիպում է անյաղթելի խոչընդոտներին։

Ինչի՞ նրա սրտում բուն էր դրել կասկածի հրէշը, որ ամեն ձեռնարկութիւն ունայն էր դարձնում։

Եւ ի՞նչ օգուտ գործից, ի՞նչ մխիթարութիւն, եթէ նա անկարող է լռեցնել յուսահատ սրտի ճիւղ։ Չէ որ աշխատանքը, ինքնազոհութիւնը պիտի մոռացութիւն բերէին, պիտի ջնջէին մարդու յիշողութիւնից տանջող անցեալը, իսկ նա...

—Բայց դրա համար հարկաւոր է կամքի ոյժ, իսկ ես տկար եմ, անպատրաստ, կրկնում էր նա։

—Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ, դուչում էր նա երբեմն յուսահատ։ Եւ Մարիամը խորասուզւում էր իր մէջ։

Ի՞նչ էր եղել նա իր ամբողջ կեանքում։—Մի մեքենայ, որ անզգայաբար առաջ էր մղւում միշտ ուրիշների կամքով։ Այո՛, ամենափոքր հասակից մինչև հիմի նա մի մանրէն է ներկայացրել, կամ աւելի ճիշտ ասած, նրանից մի մանրէն են շինել, նրա կեանքի ամեն մի քայլը արուել է ուրիշի կամքով. նախ ծնող-

ներն ու աղախինք, յետոյ դպրոցն ու հասարակութեան ճնշումն:

Նա վերանորոգում էր իր յիշողութեան մէջ իր կեանքի գլխաւոր գծերը և չէր գտնում նրանց մէջ ոչ մէկը, որ նա գիտակցաբար, իր սեփական կամքով կատարած լինէր: Այն անբախտ նշանդրէքն անգամ առանց նրա հաճութեան, նոյն իսկ հակառակ նրա կամքին էր եղել: Եւ Մարիամը սարսափեց:

Ի՞նչ բանաւոր էակը այդչափ անգամ և այդքան ստրկացած ու ցանկութիւնից զուրկ դարձրած, որ մինչև անգամ ամուսնու ընտրութիւնը ուրիշներն են կատարում:

Նա լաւ էր յիշում իր մանկութիւնը:

Միշտ նոյն խորասուզուած, նոյն մուայլ հրեխան է եղել: Մեղամաղձոտ ու ներվային էին նրան ծնողները, այդպէս էլ ծնուեց նա. ախրամած գէժքով երբէք սրտանց չը ժպտաց նա իր կեանքում, երկնքի արևը երբէք չը ջերմացրեց նրա սիրտը:

Իր տանը նա հրճուանք չէր տեսել երբէք, և երբ հազարից մի անգամ նա խառնուում էր ընկերուհիների խաղին ու ձայնակից լինում հանած աղմուկին, նրան պատժում էին «չարութեան» համար:

«Ձարութիւն», ազատ մանկական ճիչը չարութիւն էր համարւում ու պատժւում:

Այսպէս, ամեն կենդանութեան արտայայտութիւն խեղդուած էր նրա մէջ. նա չէր կարող վաղել, երգել, խաղալ, զբօսնել: Եւ քանի մեծանում էր նա, այնքան աւելի սեղմւում էր նրա ազատութիւնը և 14 տարեկանից վեր, նրան արդէն արգելուած էր մենակ դուրս գալ տնից.—ամեն մի քայլի համար բացատրութիւն էին պահանջում նրանից և ամեն մի շարժում կշտամբում: Այդ ի՞նչ էր, ի՞նչ տարօրինակ սիստեմ էր դա: Կարծես ծնողները իրանց աղջկան անբարոյական, ստախօս էին համարում:

Նոյնն էր անում նաև դպրոցը:

Դպրոցը... Նա կարծես ընտանեկան բանտի շարունակութիւնն էր։ Այնտեղ նոյն սխտեմով ճնշում խեղդում էին երեխայի մէջ մեղքի ու դործի անկախութիւնը։ Ձէ որ այնտեղ ևս արգելուած էր սեփական միտք, ցանկութիւն ու կամք ունենալ։ «Այստեղից այնտեղ»։ ահա մեր դպրոցների նշանաբանը, որով ստիպում էին աշակերտուհիներին դասագրքի ուղեղով մշտածել։ Ամեն ինչ որոշ շրջանակի մէջ էր դրուած. նրանից դուրս դալը յանցանք էր համարուում, և օրինակելի աշակերտուհին նա էր, ով թուլակի նման բերան էր անում «այստեղից-այնտեղ»։

Այսպէս, նա միշտ շարժուել է ուրիշի թելադրութեամբ, նրա մեղքերն անգամ ուրիշներինն էին։

Այսպէս, ծնողներն ու դպրոցը երկար տարիների ընթացքում կաշկանդել էին նրա կամքը և յանկարծ դուրս թողել նրան կեանքի ովկիանոսի երեսը առանց զեկի. բնականաբար նա պիտի ընկղմուէր ու խեղդուէր։ Ամեն կենդանի իր փոքրիկին սովորեցնում է կռուել ու կռուով ապրել, միայն մարդն է, որ իր երեխային անզէն ու անպատրաստ դուրս է շարտում կեանքի ասպարէզ։ Եւ այնտեղ, կեանքի այդ կռուի մէջ, ինչպէս ուսուցանում է Դարվինի դպրոցը, անզէնը կուլ է գնում զինուածին, թոյլը—ուժեղին։

—Ի՞նչ եմ ես և ինչի ապրեմ, ասաց նա մի օր, յուսահատ ձայնով։ Ծնողներիցս ժառանգել եմ ներվայնութիւն, ներվային թուլութիւն, հիւանդական դիւրագգացութիւն ու նրբամտութիւն։ Դաստիարակութիւնը ինձ չինել է անվճռական, կամազուրկ, զուրկ նոյնպէս ձեռնբրէցութիւնից ու տոկունութիւնից սկըաանքների մէջ, իսկ դպրոցը ոչ մի դործնական դիտելիք չի տուել ինձ և մէջս չի մշակել ոչ մի լուրջ հայեացք հասարակական կեանքի և մարդկանց փոխադարձ յարաբերութիւնների վրայ։ Ես մի վրիպած էակ եմ, ինչպէս վրիպած է ի ծնէ ապուշը, որ անպէտք է կեանքի համար։

Մի գիշեր լողուորները Կուրի հոսանքի միջև
դուրս հանեցին քո սիրած ընկերուհու այլակերպուած
դիակը:

«Ես չը կարողացայ ապրել,—գրում էր նա իր հրա-
ժեշտի նամակում:—Ես մի անպէտք էի և մի վրիպած,
ինչ կարող է սպասել ինձնից հասարակութիւնը: Ոչինչ:
Ուրեմն էլ ինչի ապրեմ: Մի նուազ, մազի չափ բարակ
թել դեռ կապում էր ինձ այս աշխարհից. այդ սիրելու
ու սիրուելու յոյսն էր: Ա՛հ, որչափ անսիրտ ու անողոր
գտնուեցան մարդիկ, գոնէ իմ վերաբերմամբ:

«Ա՛հ, որչափ դժուարին էր ընտելանալ մեռնելու և
ոչնչանալու մոքին. բայց այժմ բարեբախտաբար մահ-
ուանս ուրուագիծը այլ ևս չի զարհուրեցնում ինձ...
Երբեմն միայն մի սարսուռ է անցնում ողնաշարիս
վրայով, բայց ինչ փոյթ, քանի որ վճիռս անդառնալի է:

«Ինձ մի մեղադրէք թէ երկչոտ եմ: Այո, ճշմարիտ է,
ապրելու, գոյութիւնս զգալու երկիւղն է որ մղում է
ինձ դէպի ինքնասնչացնումն: Երկչոտ եղայ իւրաքան-
չիւր սկսանքիս մէջ, երկչոտ եղայ սիրուս մէջ, մի բա-
նում գոնէ անսասան ու հաստատակամ լինեմ—մեռ-
նելու մէջ:

«Կեանքը տրորեց ինձ ու ջաղջախեց, որովհետեւ ես
տկար էի ու անզէն: Ես հարիւրաւոր, հազարաւոր զո-
հերից մէկն եմ: Միայն ամենքին չի յաջողում իմ այս
ընտրած ճանապարհով իրանց հանգստութիւնը գտնել,—
չատերը շարունակում են տանջուել, անվերջ տանջուել...»

Մարեց մի լաւ կեանք, զոհուեց մի անարատ ու
սուրբ էակ:

Ա՛հ, ո՞վ կարող է վերլուծել ինքնասպանի հոգու
չարժուաները: Ո՛րչափ հակասութիւն կար նրա անհաս-
տատ, միշտ տատանուող մտքերի մէջ:

Մի հարուածով կտրում է իր կեանքի թելը, այն
կեանքի, որ երբեմն ուրուագծւում էր նրա երեւա-
կայութեան մէջ այնչափ յուսալից, այնքան գեղեցիկ:

Ի՛նչ զարհուրելի որոշումն, ճրպիսի ուղեղային

բորբոքման մէջ վճռուեց այդ ինքնաշնչումն: Կորչել, թագնուել այնպիսի խաւարի ու լռութեան մէջ, ուր երբէք, երբէք չեն թափանցի երկնքի արեւը, ու աշխարհի անմիտ խլրտման աղմուկը:

Ո՞րտեղ է գտնում ինքնասպանը իր մէջ այդ հերոսութիւնը: Ի՞նչ ահագին ոյժ էր լցուել թշուառ աղջկայ մէջ, որ ոտերը չը դողացին¹ այդ երկար ճանապարհին, որ տանում էր դէպի Կուրի կեղտոտ հոսանքը: Ի՞նչպէս չը ծալուեցան նրա ծնկները, երբ պատրաստուում էր նետել իր տանջուած մարմինը գետի կատաղի ալիքերը:

Այն ինչ ոյժ էր, որ վախկոտ չարագործի նման յետևից հրում էր նրան միշտ առաջ, մինչև մահուան զարհուրելի անդունդը...

Ահաւոր է այդ ոյժը, որ աւելի մեծ է քան ապրելու փափագն ու մահուան տակնապը:

Մի զարմանար, որ ապրելու անկարող տկարը իր մէջ մեռնելու զէնք գտաւ:

Կեանքը նրա համար տանջանքի բով էր դառել, ապրել նշանակում էր տանջուել, և այս տանջանքները երկարացնելու վախը խեղդել էր նրա մէջ մեռնելու սարսափն անգամ...

Մեռնել: Զէ որ այդ նշանակում էր քնել, հանդըստանալ, մոռանալ այն ամենը, ինչ որ իւրաքանչիւր վայրկեան կտրատում է մարդու սիրտը: Մեռնել ու մի ցնցումով վայր դրել կուրծքը սեղմող անտանելի ծանրութիւնը...

Ո՞վ գիտէ, գուցէ այդ յոյսը մխիթարեց նրան այն սոսկալի վայրկեաններում, երբ մենակ ու անօգնական, ահուելի մթի մէջ, նա զգաց իր տանջուած մարմնի խորքերում մահուան ահաւոր սարսուռը...

Անշուշտ յիշում ես այն խօսքերը, որ ես ասացի

բեզ, երբ դու մեռելային գունատութիւնը երեսիդ, դէմքիդ գծերը զարհուրանքից ու կսկծից այլայլուած, կցկտուր ձայնով, համարեա չշնչալով յայտնեցիր ինձ այդ բօթը.

— Զգոյ՛ջ կաց, ասացի, այդ ինքնասպանութիւնը յաճախ վարակիչ է. սանձիր ներշնչութիւնը ու բանեցրո՛ւ ուղեղդ. թո՛ղ բանականութիւնդ ղեկավարի քո քայլերը: Անձնատուր մի լինիր օրինակի յուսահատեցնող վարակիչ տպաւորութեանը: Այո՛, կորուստը մեծ է, այո՛, այս ինքնասպանութիւնը չի կարող չը խոցել մեր սիրտը, մանաւանդ քո, որ սիրում էիր ու յարգում այդ թշուառին, բայց ամենամեծ կսկիծն անգամ չը պէտք է կարողանայ խեղդել մեր մէջ խեղքի ձայնը: Այո՛, անշուշտ խեղճ ընկերուհուդ սոսկալի որոշումը ներքին ահագին ոյժի արտայայտութիւնն էր, բայց նա նաեւ փոքրագուծեան գործ էր:

Ամենքի մէջ հրաշալի բնութիւնը մի լապտեր է դրել, որ միշտ վառ է մեր սրտի խորքերում:

Նա է մեր ամբողջ գոյութեան շարժառիթը, նա է որ տանելի է դարձնում այս տաղտկալի կեանքը, նա է, որ փարօսի նման լուսաւորում է մեր կեանքի դժուար ուղին, նա է որ ցոյց է տալիս ցամաքը, այսինքն հանգստեան վայրը, մեր տանջանքների ծայրը...

Դա յոյսն է:

Դառնացած, լեղիով լցուած սիրտն էլ զրկուած չէ յոյսից: Կախաղան բարձրացողի սրտումն անգամ դեռ վառ է այդ փարօսը: Ամենաաղէտալի վայրկեաններում անգամ մենք մի հրաշքի ենք սպասում: Հրաշք, որ պիտի լցնի մեր սիրտը երջանկութիւնով: Հարիւր տարեկան զառամեալ ծերունին անգամ ինչ որ սպասելիքներ ունի կեանքից...

Մետտերլինդը, արդէ խորհողներից մէկը, իրաւացի է, երբ ասում է. «Ամենայետնկած, ամենաթշուառ մարդն անգամ մի ապաստարան ունի իր հոգու խոր-

բերում, որտեղ նա հանդիստ է գտնում ու նոր ոյժ է ձեռք բերում ապրելու համար։

Տես, ինչ վարդազոյն գոյներով է ներկայանում ապագայ կեանքը թոքախտաւորի առաջ։ Թոքերը կերուած, արիւնը թունաւորուած, կմախքացած ու քայքայուած հիւանդի մէջ մինչև սրտի վերջին զարկը վառ է յուսատու փարոսը...

Դժբախտութեան ու յուսահատութեան րոպէներում մարդ այդ լապտերի լուսով պիտի փնտռի իր գնալու ուղին։

Եթէ մեր յոյսերից, սպասելիքներից մէկը կամ մի քանիսը դաւաճանում են մեզ, որոնքն է մի ուրիշ յոյս, մի ուրիշ նպատակ։ Եթէ մենք չը հասանք մեր իդէալին, ձգտենք մօտենալ նրան։

Հարկւր սանդուխներ կան, որոնք տանում են մարդուն դէպի երջանկութիւն, գէթ դէպի ինքնագոհութիւն։ Եթէ մի սանդուխը խախտւում է և վախում ես չը կորուսի, անցիր միւսին և յամառ, անսասան դիմիր իդէալին, որչափ էլ անհասանելի թուայ նա բեզ։

Թշուառ Մարիամը իր հետ գերեզման տարաւ իր գաղտնիքը։

Անտարակոյս սարսափելի պիտի լինէր այն վիշտը, որ սպանեց խեղճին. բայց, ո՞վ գիտէ, գուցէ նրան հասած դժբախտութիւնը չափազանցրած է երեւացել նրա աչքին։

Ձը մոռանաս, որ վիճքը այն ծանրութիւնն ունի, որ մեք հոգեկան տրամադրութիւնը տալիս է նրան։ Կարգած նոյն փիլիսոփայի գիրքը։

Ո՛րքան ճշմարտութիւն կայ այս մտքի մէջ.— Միևնոյն թշուառութիւնը տարբեր կերպով է ազդում մարդկանց վրայ, նայելով նրանց կրթութեան, կամքի ոյժին, բանականութեան, վերջապէս հանգամանքներին։ Կան բնաւորութիւններ, որոնց համար ամենաթեթեւ անախորժութիւնը դժբախտութեան չափեր է ընդունում, ինչպէս որ սարսափահար եղած մարդու աչքին անտառի

թիւերը, աւագակների ու դաղանների կերպարանք են ընդունում: Սրանք հիւս հպատակներ են դառնում պատահարներին, փոխանակ փոխելու ու իրանց հպատակեցնելու այդ աննպաստ հանգամանքներ:

Եւ երբ որ մի դատարկութիւն է բացւում նրանց սրտում, աշխատում են լցնել դառնութիւնով և յուսահատութիւնով, որոնք տանում են նրանց դէպի անդառնալի կորուստ:

Ափսոս չէ մատաղ, փայլուն կեանքը, որ ինքնասպանը փչրում է անգթաբար: Ափսոսում ենք մի բաժակի կոտորուելուն, և մեր ձեռով սպանում ենք մի բան, մի անփոխարինելի բան, որ կոչւում է կեանք:

Ի՞նչ իրաւունքով:

Բնութիւնը ահագին ոյժ, զօրութիւն է վատնել մեզ ստեղծելու համար, ծնողները աներեւակայելի տանջանքներով ու ճիգով սնուցանել ու պահել են մեզ, հասարակութիւնը կրթել է մեզ ու պիտանի մարդ դարձրել, ի՞նչ իրաւունքով մի ակնթարթում ոչնչացնում ենք այսչափ աշխատանք, ու զրկում մեր բարեխառնելի իրանց սպասելիքներից: Ո՞վ պիտի վճարէ ինքնասպանի պարտքը:

Իեղճ Մարիամը լաւ էր հասկանում, որ զոհ է—զոհ անկանոն կրթութեան ու դաստիարակութեան, հասկանում էր, բայց անկարող եղաւ գտնել իր մէջ փրկարար փարոսը:

Այն ինչ գիտակցութեան ամենաբարձր արտայայտութիւն է.—չընկճուել կեանքի հարուածների տակ, չը ստորանալ յայտերի դաւաճանման առաջ:

Այդ ներքին կենսական դիմացկոտութիւնը, այս բարոյական էնէրգիան զարգանում են ու ամրանում միմիայն մարմնի ու հոգու ներդաշնակ կրթութիւնով:

Կամքի ոյժ, անսասան տոկունութիւն, սրանք ձուլած մաքուր ոսկու կտորներ են, որոնք դուրս են

բերուած հանքաքարերի ձուլարանից ու կռարանից: Սը-
րանք ազամանդներ են, որ գտնուում են սև ածուխի
միջից:

Դաստիարակութիւնն ու կրթութիւնը պիտի գտնեն
հանքաքարերի միջի ոսկին:

Ահա իմ ձգտումը:

Ես պիտի վերցնեմ աղջկան երեսայութիւնից մին-
չև օրիորդական հասակը, պիտի ցոյց տամ, թէ ինչպէս
պէտք է կրթել նրան ֆիզիկապէս, բարոյապէս ու
մտաւորապէս, մինչև որ հասունանայ:

Ես կը հետևեմ գիտութեան ցուցմունքներին, որ
պիտի այսուհետև լինի մայրերի և հասունացած օրիորդ-
ների ուղեցոյցը:

Այս տեղ ևս, ինչպէս իմ միւս առողջապահական—
էտիւդներում, ես կ'աշխատեմ խօսել պարզ և անկեղ-
ծօրէն, դէն գցելով կեղծ ամօթխածութիւնը, որ միշտ
խոչընդոտ է եղել լուրջ առողջապահական գիտելիքներ
տարածելուն ժողովրդի մէջ:

ԲԺՊ. Վ. ԱՐԾՐՈՒՆԻ

(Եր օտումսկուի)